

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

6-maxsus
son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

№ 5/6 (5) – 2025

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari doktori (DSc), Professor, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy

kengashi huzuridagi Sudyalari oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasini mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrda 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

Horov Shuxrat Suvonovich

ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ МОЛОДЫХ ЛЮДЕЙ
ПРИ УЧАСТИЕ МОЛОДЁЖНЫХ ОРГАНИЗАЦИИ 8-13

Jo'raqulov Boburmirzo, Masidikov Elyor

TUNKAT YODGORLIGIDAN TOPILGAN O'RTA ASRLAR OILAVIY HAMMOMI 14-19

Allaberganova Ro'zigul

MUSTAQILLIK YILLARIDA URGANCH SHAHRI QIYOFASINING O'ZGARISHI 20-23

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

Dr. Abror Kucharov and Dr. Jyoti Meshram

INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT IN UZBEKISTAN:
A CATALYST FOR INDIAN INVESTMENT 24-38

Raximbayev Akmal Azatboyevich

HUDUDLARDA SANOAT AGLOMERATSIYALARINI SHAKLLANTIRISH
IMKONIYATLARI VA IQTISODIY RIVOJLANISHGA TA'SIRINI BAHOLASH 39-46

Mamajonova Nodiraxon Alisher qizi

QURILISH KORXONALARIDA INNOVATSION FAOLIYAT SAMARADORLIGINI
OSHIRISHNING IQTISODIY AHAMIYATI 47-57

Xasanova Dildora O'ktam qizi

QISHLOQ XO'JALIGI SOHASIGA IXTISOSLASHGAN XO'JALIK VA KORXONALAR
FAOLIYATIDA ISHLAB CHIQARISH 58-71

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Абдусаммарова Сумора

ЦИФРОВАЯ МОДЕРНИЗАЦИЯ И ЕЁ ВЛИЯНИЕ НА СОЦИУМ:
ФИЛОСОФСКО-ПРАВОВОЕ ОСМЫСЛЕНИЕ 72-78

Kubatov Shahobjon

UYG'UNLIK G'OYASI VA IJTIMOIIY DAVLAT HAQIDAGI TA'LIMOTLARNI
SINTEZ QILISH MASALALARI 79-88

Uralov Dilshodbek

ON HUMAN MORALITY AND PROFESSIONAL CULTURE
IN THE ETHICAL VIEWS OF IBN SINO 89-93

Tagaev Kamol

YANGI O'ZBEKISTONDA RAHBARLARNI SHAKLLANTIRISHDA
IJTIMOIIY LOYIHALARNING STRATEGIK AHAMIYATI 94-99

Xaydarova Zebiniso Nusratullayevna

EMPIRIZM, RATSIONALIZM VA KONSTRUKTIVIZM KABI TURLI EPISTEMOLOGIK
NAZARIYALARDA INSON MAVJUDLIGI MASALALARI 100-106

Mamadiyarova Malika

OILAVIY QADRIYATLARNING METODOLOGIK VA NAZARIY ASOSLARI 107-111

Xolova Umida Umedovna

MA'RIFAT VA MA'NAVIYAT UYG'UNLIGINING JAMIYAT TARAQQIYOTIDAGI O'RNI:
TARIXIY-FALSAFIY TAHLIL 112-118

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

Baxramova Dilovarxon Gazanfarovna

O'ZBEK VA ISPAN TILLARIDA FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING LINGVOMADANIY
XUSUSIYATLARI..... 119-122

<i>Qozoqboyeva Dilfuzaxon Ilxomjon qizi</i> GENDER STEREOTYPES OF SPEECH OF UZBEK CHILDREN	123-128
<i>Pulatjonova Muxtasar</i> POLITENESS STRATEGIES IN ENGLISH AND UZBEK: A PRAGMATIC AND CROSS-CULTURAL COMPARISON	129-132
<i>Chernova Natalya Vasiliyevna</i> RUS BOLALARNING NUTIQA GENDERGA OID BELGILARNI SHAKLLANISHNING LINGVISTIK MEXANIZMLARI	133-136
12.00.00 – YURIDIK FANLAR	
<i>Komilov Avazbek</i> PROKURATURA ORGANLARI TOMONIDAN PROKUROR HUQUQIY VOSITALARINI QO'LLASH BO'YICHA XORIJIY MAMLAKATLAR TAJRIBASI.....	137-146
<i>Rasulov Jurabek Abdusamiyevich</i> XALQARO HUQUQ INQIROZI: ZO'RIQISH OSTIDAGI TIZIM	147-152
<i>Nishonov Abdulloh</i> ATOM ENERGIYASIDAN FOYDALANISH JARAYONIDA OBYEKT LARNI JOYLASHTIRISHDA XALQARO EKOLOGIK NORMALARNING HUQUQIY ASOSLARI VA ULARNING MILLIY QONUNCHILIKKA INTEGRATSIYASI.....	153-159
<i>Yusupdjanova Gulnoza Ilxomovna</i> JINOYAT PROTSESSIDA SUDNING FUNKSIYASI	160-167
<i>Tursoatov Sodik Xudoyor o'g'li</i> YUKSAK XIZMAT KO'RSATISH TUSHUNCHASI VA UNING O'ZBEKISTON QONUNCHILIGIDA IFODALANISHI MASALALARI.....	168-174
<i>Mamadaliyev Boburjon Bahodirjon o'g'li</i> MAHALLIY BUDJETNI HUQUQIY TARTIBGA SOLISHNING ILMIY-NAZARIY VA METODOLOGIK ASOSLARI	175-179
<i>Парахатова Шахноза Ерназаровна</i> ОБРАЗЦЫ ДЛЯ ЭКСПЕРТНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ: ПОНЯТИЕ И ПРАВОВАЯ СУЩНОСТЬ	180-193
<i>Узбекова Дильшода Тулкиновна</i> КЛАССИФИКАЦИЯ МЕР ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРИНУЖДЕНИЯ	194-202
<i>Norboyev Bobur</i> LEGAL FRAMEWORKS FOR DIGITAL TECHNOLOGY APPLICATION IN LAND CADASTRE: INTERNATIONAL EXPERIENCES AND PRACTICES IN UZBEKISTAN	203-211
<i>Gafurova Shoirax Baxodirovna</i> XALQARO JINOYAT HUQUQIDA DALILLAR INSTITUTINING NAZARIY-HUQUQIY ASOSLARI	212-216
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Erkaboyev Oybek Muxammadjonovich</i> HARBIY XIZMATGA TAYYORGARLIK BOSQICHIDA O'QUVCHILARNING JISMONIY SALOHIYATINI SHAKLLANTIRISHDA INTEGRATSIYALASHGAN YONDASHUVLAR: JISMONIY TARBIYA VA CHAQIRUVGA QADAR TAYYORGARLIK ASOSIDA.....	217-221
<i>Kamalova Dilnavoz, Shomurodova Shahzoda</i> KINEMATIKADAN OLIMPIADA MASALALARI: KINEMATIK MASALALARDA YUQORI DARAJALI YECHIM YONDASHUVLARI	222-227

Received: 5 July 2025
Accepted: 20 July 2025
Published: 30 July 2025

Article / Original Paper

ECONOMIC IMPORTANCE OF INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE ACTIVITIES IN CONSTRUCTION ENTERPRISES

Mamajonova Nodirakhan

Independent researcher of Andijan State Technical Institute

Abstract. The article describes the principles and methods of organizing the practice of using innovations in enterprise management. Also, comparative analysis of production and innovation processes in enterprise management, "parallel organizational", "matrix" and "integral" models were studied.

Keywords: innovative management, innovative process, cumulative, technological shift, market attraction, integral, parallel organizational, matrix, project systematization, innovative project, complexity, systematic, principle of situational approach.

QURILISH KORXONALARIDA INNOVATSION FAOLIYAT SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING IQTISODIY AHAMIYATI

Mamajonova Nodiraxon Alisher qizi

Andijon davlat texnika instituti mustaqil izlanuvchisi

e-mail: mamajonovanodira448@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada korxona boshqaruvida innovatsiyalardan foydalanish amaliyotini tashkil etish tamoyillari va usullari ochib berilgan. Shuningdek, korxona boshqaruvida ishlab chiqarish va innovatsion jarayonlarining qiyosiy tahlili, "parallel tashkiliy", "matritsaviy" va "integral" modellar ham o'rganilgan.

Kalit so'zlar: innovatsion boshqaruv, innovatsion jarayon, kumulyativ, texnologik siljish, bozorni jalb qilish, integral, parallel tashkiliy, matritsaviy, loyihaviy tizimlashtirish, innovatsion loyiha, komplekslilik, tizimlilik, vaziyatli yondashuv tamoyili.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5SI6Y2025N06>

Kirish.

Bugungi kunda dunyoning yetakchi davlatlari taraqqiyotida sanoat bosqichidan keyingi rivojlanish bosqichi kuzatilmoqda, bu esa iqtisodiy o'sish omillarining rol va ahamiyatining o'zgarishi bilan tavsiflanadi. An'anaviy hisoblangan mehnat, yer va kapital omillariga qo'shimcha ravishda fan-texnika taraqqiyoti ham muhim omil sifatida maydonga chiqmoqda. Axborot va bilimlar innovatsion iqtisodiyotning asosiy resurslari sifatida ajralib turib, bu jarayonda inson salohiyati hal qiluvchi omilga aylanmoqda.

Globalizatsiya jarayonining chuqurlashuvi va ilmga asoslangan texnologiyalar ustuvor yo'nalish bo'lib borayotgani natijasida har qanday davlatning iqtisodiy o'sishi hamda aholi hayot darajasining oshishi innovatsion faollik bilan chambarchas bog'liq. Bu innovatsion faollik esa mamlakatning iqtisodiy va ilmiy-texnik salohiyati, innovatsion siyosati, shuningdek jamiyatning ma'naviy holatiga bevosita bog'liq bo'lmoqda.

Adabiyotlar tahlili.

Qurilish iqtisodiyotining sig'imi yuqori bo'lgan tarmoqlarida innovatsion faoliyatni rivojlantirish asoslari MDH va xorijlik olimlardan: G.Vulfen, I.L.Tukkel, S.Kaplan, N.P.Maslennikova, B.Z.Milner, V.M.Mishin, I.Nonaka, G.Pisano, A.A.Strexi, R.Foster, G.Chesbro, A.A.Chursina kabilarning asarlarida tadqiq etilgan. Ulardan ba'zilarining yondashuvlarini qarab chiqamiz.

G.Vulfen o'z asarida FORTH (qisqartma so'z bo'lib, Full Steam Ahead («Olg'a!»), Observe & Learn («Kuzatish va xulosalar»), Raise Ideas («G'oyalarni ishlab chiqish»), Test Ideas («G'oyalarni sinovdan o'tkazish») i Homecoming («Uyga qaytish»)) usulini ishlab chiqdi Bu usul innovatsion jarayonning har bir bosqichi uchun aniq harakatlar ketma-ketligini nazarda tutadi hamda muallifning fikriga ko'ra, yangi mahsulotlar va xizmatlarni samarali yaratish uchun zaruriy vositalarni o'z ichiga oladi. Ushbu muallifning ishi ko'proq psixologik yo'nalish bo'lib, aniq mexanizmlarni yaratishga nisbatan innovatorlarning shaxsiy o'sishiga yo'naltirilgan.

Tadqiqot metodologiyasi.

Ushbu maqolada tizimli va mantiqiy tahlil, qiyosiy tahlil, texnologik siljish, bozorni jalb qilish, integral, parallel tashkiliy modellar, matritsaviy, loyihaviy tizimlashtirish usullaridan foydalanildi. Xususan, Qurilish korxonalari boshqaruvida xizmat ko'rsatish va innovatsion jarayonlarining qiyosiy tahlili orqali uning umumiy tasnifi taqdim etilgan. Nazariy ma'lumotlar umumiylikdan xususiylikka qarab tizimlashtirilgan.

Tahlil va natijalar.

Innovatsiya faoliyati umumiy boshqarishning mustaqil yo'nalishi sifatida XX asrning 10-20-yillarida ajralib chiqdi. Bu davr tovarlar ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatishning texnologik va texnik bazasi vujudga kelishi bilan tavsiflanadi. Dunyoda global umumjahon bozori vujudga keldi. Ishlab chiqarilgan mahsulot tarkibida yangi ilmiy tadqiqotlar natijasida ishlab chiqarilgan mahsulotlarning ulushi oshib bordi. Texnik jihozlar ko'pgina modellarining (radio-telejihozlar, hisoblash mashinalari, avtomobillar va h.k) hayot davri qisqardi.

Iqtisodiyotda innovatsion faoliyat fan-texnika taraqqiyot yo'nalishlari, ijodiy va amaliy ishlanmalar hamda tadqiqot natijalarini bevosita amaliyotga joriy qilishga yo'naltirilgan jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Modomiki, «innovatsiya» kategoriyasining mohiyati ijtimoiy-iqtisodiy, tashkiliy-boshqaruv va texnologik jihatdan ancha keng tushunchadir. Innovatsion faoliyat va yo'nalishlar sohasi keng ko'lamli bo'lib, nafaqat ilmiy-texnikaviy, texnologik yangiliklar va ishlanmalardan amaliyotda foydalanishni o'z ichiga olmasdan, balki ishlab chiqarilgan tovar- mahsulot, mehnat jarayoni, marketing, ishlab chiqarishni tashkil etish hamda boshqaruv jarayonidagi o'zgarishlarni ham qamrab oladi.

Ilmiy adabiyotlarda «innovatsiya» terminiga ko'plab turlicha ta'riflar keltirilgan va keng yoritilgan hamda ushbu hodisa bilan bog'liq jarayonlarning ko'p xususiyatli turkumlanishi taklif etilgan bo'lsa-da, lekin ushbu sohaning umumiy atamashunosligi va tasniflanishida umumiy yondashuv mavjud emas.

«Innovatsiya» tushunchasini iqtisodiy kategoriya sifatida dastlabki tadqiqotini amalga oshirgan iqtisodchi olim Yozef Aloiz Shumpeter bo'lib, uning yondashuviga ko'ra, «innovatsion faoliyat – bu mahsulotni takomillashtirish yoki yangisini tayyorlashga intilish, yangi texnologiyani joriy etish yoki sotishning yangi bozorlarini o'zlashtirish, ta'minotning yangi shakllari va yangi manbalarini egallash hamda mehnat va ishlab chiqarish jarayonini optimallashtirishdir»[1. 864 c.]. Iqtisodiyotning transformatsiya jarayonida innovatsiya muhim

o'zgarish omili va jarayoni sifatida muayyan funksiyani bajaradi. Yozuvchi Yozef Shumpeterning yondashuviga ko'ra, innovatsiya shunchaki takomillashtirish emas, balki ishlab chiqarish funksiyasining tubdan yangilanishi bo'lib, mehnat va ishlab chiqarish vositalarining mutlaqo yangi tarzda uyg'unlashuvini anglatadi.

Y.Shumpeter, avvalo, innovatsiyaning xo'jalik faoliyatiga qanday ta'sir qilishiga e'tibor qaratgan. Unga ko'ra, innovatsiya mavjud mahsulotga yangi funksiyalar kiritish orqali iqtisodiy jarayonni o'zgartiradi. Natijada, ishlab chiqarishdan olinadigan foyda o'rtacha darajadan yuqori bo'lishi kutiladi. Shumpeterning fikricha, innovatsiyalarni qo'llash mavjud ishlab chiqarish omillarining ko'payishiga emas, balki ularni samaraliroq ishlatish uchun yangi sharoitlarga moslashtirishga asoslanadi.

Y.Shumpeter innovatsion sohaning funksional vazifalarini quyidagicha tavsiflaydi: innovatsiyalar ehtimolli iste'molchilarining tijoriy tahlili; istiqbolli g'oyalar, mavjudlik manbalarini qidirish; yangilik yaratish va joriy etishni tashkil qilish; ko'paytirish; ta'minlab turish va yo'q qilish.

Innovatsion sohaga yangiliklarni yaratuvchi va uni amalga tatbiq qiluvchi olimlar, ixtirochilar, konstruktorlik bo'limlari, venchur va ilmiy-texnik tashkilotlar, nihoyat, ta'lim tizimi kiradi. Innovatsiyaga xos faoliyatning mavhumlik va tavakkalchilik darajasi yuqori bo'lganligi tufayli uning natijalarini bashorat qilishga oid tadqiqotni bajarish murakkab vazifa bo'lib qolmoqda.

Shu bilan birga, bir qator g'arb iqtisodchi olimlari (P.Druker, R.Foster, B.Tviss, K. Kristensen, M. Reynor) ham «innovatsiya» tushunchasini yoritib berishda bir-birini to'ldiruvchi ta'riflar keltirishgan. Y.Shumpeter iqtisodiy o'sish dinamikasi nazariyasining asoschisidir. Mazkur yo'nalishning asosiy tamoyillari N.Kondratev[2] tomonidan uzun to'lqinlar nazariyasi doirasida ishlab chiqilgan.

Innovatsiyalar nazariyasi G.Menshning tadqiqotida rivojlantirilib, u ikki nazariy jihatni ajratib ko'rsatdi: texnologik turtki innovatsion o'zgarishlarning asosi bo'lib hisoblanadi, depressiya esa innovatsion faollikning «pastlab ko'tariluvchi» rolda yuzaga keladi[3]. U innovatsiyani asosiy uchta ko'rinishga ajratib, iqtisodiy o'sishning davrlari va sur'atlari bilan innovatsion faoliyatning intensivligi va tabiat o'rtasidagi uzviylikni ta'minlashni taklif etadi: «baza, yuksaluvchi va soxta yangilik»[4. – C. 291-297.]. Muallif innovatsion faoliyatni faollashtirishning muhim drayveri sifatida korxonalar moliyaviy holati yomonlashishi deb hisoblaydi, innovatsiyalar esa investitsiyalar samaradorligini oshirish va u ko'rsatgan «texnologik pat» iqtisodiy rivojlanishdagi turg'unlikni bardosh bilan yengish uchun muhim vosita sifatida aniqlaydi[5. 211 c.].

Hozirgi vaqtda innovatsiyalar nazariyasida ikkita muhim yondashuv asosiy hisoblanadi, ya'ni «texnologik turtki» va «talabga ta'sir etish». Ular amaldagi tajribaga asoslangan omillarni har xil turlanishidan foydalangan holda izohlaydilar hamda boshqaruvning amaliy masalalarini yoritishda turli xil vositalarni taklif etadilar. Mazkur qarashlar mazmuniga ko'ra siklik tavsifga ega bo'ladi yoki ijtimoiy-iqtisodiy tizimning asta-sekin transformatsiyalashuvini ifodalaydi.

Ilmiy-uslubiy bilish vositasi sifatida tadrijiy rivojlanish ta'limoti dastlab XX asrning 60-70-yillarida shakllana boshladi va u neoklassik nazariyaning ko'plab dastlabki tamoyillarini rad etdi[6].

Jarayonli yondashuv doirasidagi tadqiqotlar B.Santoning asarlarida yoritilgan bo'lib, unda «innovatsiya» tushunchasiga quyidagicha ta'rif berilgan. «Innovatsiya – bu mahsulotlar,

texnologiyalarning o'z xususiyatlari bo'yicha eng yaxshilarini yaratishga yo'naltirilgan g'oyalar va kashfiyotlardan amalda foydalanishdagi ijtimoiy-iqtisodiy jarayondir va agarda innovatsiya iqtisodiy samara (foyda)ga yo'naltirilgan bo'lsa, uning bozorda paydo bo'lishi qo'shimcha daromad keltirishi mumkin»[7. 376 c.], shuningdek, innovatsion faoliyatning maqsadi nafaqat foyda, balki ijtimoiy farovonlik bo'lishi mumkin.

U.Ye.Sauder va A.S.Nashar innovatsiyani bozor talabidan kelib chiqib, yangi yoki takomillashtirilgan mahsulotlar, amaliyotda foydalaniladigan yangi yoki takomillashtirilgan texnologik jarayonlar, ijtimoiy ehtiyojlarni qondirishga qaratilgan yangi xizmatlar va yangicha yondashuvlarda mujassamlashgan faoliyat natijasi sifatida ta'riflaydilar[8].

P.Drukerning fikricha, «innovatsion faoliyat – bu yangi biznesni ochish va yangi xizmatlarni ko'rsatish uchun tadbirkorni o'zgarishlardan foydalanish va ularning yangi imkoniyatlarini oshirishni nazarda tutuvchi muhim vositasidir». U muvaffaqiyatli faoliyatning asosiy tamoyili sifatida mavjud imkoniyatlar tahlili va mulohaza qilishning muhimligiga diqqat-e'tiborni qarata turib, «innovatsion faoliyatning maqsadga yo'naltirilganligi va tizimliliigi» asosiy ahamiyatga ega, deb hisoblaydi[9. — 350 c.]. P.Druker ta'kidlaydiki, «innovatsiya – bu ko'proq texnologik emas, balki iqtisodiy termin va korxonalarining butun tarkibiy qismini, uning barcha faoliyat ko'rinishlari va funksiyalarini qamrab oladi»[10. 432 c.]. Uning ta'kidlashicha, «...har bir tadbirkor o'zining ishlab chiqarish obyektida innovatsion tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanadi. Shu bilan birga, ixtisoslashgan innovatsion faoliyat bilan shug'ullanuvchi subektlar esa umuman tadbirkorlik faoliyatining barcha yo'nalishlariga, ilmfan va texnika taraqqiyotida qo'lga kiritgan yangiliklari bilan ishlab chiqarish jarayonini takomillashtirish usullarini tashkil qilish asosida ularga xizmat qiladi»[11. 350 c.].

B.Tviss innovatsion faoliyat tushunchasiga quyidagi yo'nalishlarni kiritadi – «yangi (yoki takomillashgan) mahsulotdan tijoratda foydalanish yoki yangi (yoki takomillashgan) ishlab chiqarish jarayoni yoki jihozlardan dastlabki tijoratda foydalanishga yo'naltirilgan texnik, ishlab chiqarish va marketing faoliyatidir» [12. 272 c.]. Korxonalarining bu faoliyatini doimiy zarurligini ta'kidlab, tadqiqotchi «g'oyalar yoki kashfiyotlarning iqtisodiy mazmunini o'zlashtirish» sifatida uning maqsadlarini aniqlaydi.

K.Kristensen va M.Reynorlar innovatsion faoliyatga quyidagicha ta'rif beradilar: «innovatsion faoliyat – bu ishlab chiqarilgan mahsulotning nomenklaturasini yangilash va sifatini oshirish, uni tayyorlash texnologiyalarini takomillashtirish uchun ilmiy tadqiqot natijalari va ishlanmalaridan foydalanishga yo'naltirilgan faoliyatdir» [13. 290 c.]. Mualliflar innovatsiyalarni ikki turga ajratadilar: «qo'llab-quvvatlovchi» va «portlatuvchi». «Qo'llab-quvvatlovchi» innovatsiyalar joriy iste'mol tavsifi doirasidagi mavjud mahsulotlarni takomillashtirish, «portlatuvchi» esa yangi mahsulotlar turidan yuqori darajada farq qilmaydigan, arzon va foydalanishda oddiy bo'lishi asosida yaratilgan mavjud mahsulotlar, texnologiyalar, tarmoqlar va bozorlarni egallashga yo'naltirilgan faoliyatlardir[14. 239 c.].

R.A.Fatxutdinov innovatsion faoliyatni strategik marketing, ilmiy tadqiqot ishlanmalarini amaliyotga joriy etish, ishlab chiqarishni tashkiliy-texnologik tayyorlash, yangiliklarni ishlab chiqish va rasmiylashtirish, ularni joriy etish (yoki innovatsiyalarga aylantirish) va boshqa sohalarida ommalashtirish jarayoni sifatida ta'riflaydi. Muallifning fikricha, «innovatsion faoliyat – avvalambor, muayyan texnologiyalar, bajariladigan ish tartiblari bo'yicha amalga oshiriladigan aniq harakatlar mazmuni va tarkibini ifodalaydi»[15. 448 c.].

I.L.Tukkel A.V.Surina va N.B.Kultin bilan birgalikda innovatsion faoliyatni «eksperimental ishlanmalar, ilmiy (ilmiy-tadqiqot) va ilmiy- texnik, ixtirochilik faoliyatiga yo'naltirilgan faoliyat sifatida aniqlaydilar: aynan yangi yoki yangi iste'mol xususiyatiga ega mahsulotlar (tovarlar, ishlar, xizmatlar)ni ishlab chiqarish va bozorda realizatsiya qilish; yangilarini yaratish yoki joriy qilish yoki uni ishlab chiqarish, ommalashtirish va foydalanishning mavjud uslublari (texnologiyalari)ni modernizatsiya qilish; xarajatlarni tejash yoki bozorda talab etilgan mahsulotlarni ishlab chiqish va sotish hajmini o'sishi asosida mahsulot (tovar, ish, xizmat)larni ishlab chiqish va sotish, ishlab chiqarishni tashkil etishda mahsuldor, jarayonli, marketing, tashkiliy innovatsiya (yangilik)larni joriy etish»[16. 416 c.]. Mualliflar «innovatsion dasturlar va loyihalar, innovatsion mahsulotlar»ni innovatsion faoliyatning obyekti sifatida aniqlab, innovatsion faoliyatni mahsulot, jarayonli, marketing va tashkiliy yo'nalishlarga ajratadilar.

L.N.Ogoleva innovatsion faoliyatni «yangiliklarni ishlab chiqish, o'zlashtirish, joriy etish, diffuziyaning va tijoratlashtirishning maqsadga yo'naltirilgan tizimi sifatida bu jarayonni tizimlilik, komplekslilik, ko'p variantlilik va muqobillik» deb, talqin etadi[17. 238 c.]. Muallif innovatsion faoliyatni «ilmiy g'oyalarni tug'ilishidan uning tijoratlashishigacha» bo'lgan innovatsion faoliyat chegaralarini aniqlaydi.

F.F.Bezdudnyy G.A.Smirnova va O.D.Nechayvalar bilan hamkorlikda innovatsiya faqat ehtimoliy salbiy oqibatlardan tashqari ijobiy natijaga ega bo'lgan, aksincha, u o'z mazmunini yo'qotishini ta'kidlab, «innovatsiya» va «innovatsion faoliyat» tushunchalarini bozorda mavjud talabni qondirishga qodir bo'lgan va iqtisodiy samara keltiradigan inson hayot faoliyatining har qanday sohasidagi yangi g'oyalarni joriy qilish jarayoni bilan bog'laydilar[18. C. 3-13.].

N.M.Sısarova innovatsion faoliyatni «innovatsion g'oyalarni qidirish va tanlash, ularga yangiliklarning asosini ishlab chiqish, innovatsiyalarni joriy etish va ko'paytirishni o'z ichiga oluvchi ishlar majmui» sifatida talqin etadi. Muallifning fikricha, «yangiliklarni kiritish jarayoni faoliyatning turli sohalarini qamrab oladi: ya'ni, ilmiy-texnik, moliyaviy, axborot, marketing va uning realizatsiya qilinishida tashkilotlar o'rtasida turli xil o'zaro munosabatga kirishuvchilar ishtirok etadi: ilmiy-tadqiqot institutlari, moliyaviy va konsalting tashkilotlari, venchur firmalari, sug'urta kompaniyalari»[19. 195 c.].

I.T.Balabanov innovatsion faoliyatni «yakuniy ilmiy-tadqiqot natijalari va ishlanmalarini ishlab chiqish va realizatsiya qilish yoxud bozorda realizatsiya qilinuvchi yangi yoki takomillashgan mahsulotlardagi boshqa ilmiy-tadqiqot yutuqlari, amaliy faoliyatda foydalaniladigan takomillashgan texnologik jarayon hamda qo'shimcha ilmiy tadqiqotlar va ishlanmalarining bu bilan bog'liqligiga yo'naltirilgan jarayon» sifatida izohlaydi[20. 304 c.].

«Innovatsiya» kategoriyasining ijtimoiy sohada ommalashishi uning qo'llanish doirasini kengaytirdi. P.N.Zavlinning[21. c. 4-5.] tadqiqotlarida va A.Ye.Kogut[22. c. 6-8.] tahriri ostida chop etilgan to'plamda «innovatsiya» tushunchasini qo'llanilishi inson faoliyatining istalgan sohasidagi yangilikni ifodalash uchun, ya'ni obyektning mavjud holatidan farq qilishiga olib keluvchi istalgan o'zgarishga innovatsiya deb qarash mumkinligi ta'kidlanadi. Iqtisodiy adabiyotlarda mazkur qarashdan I.B.Gurkovning asarida keltirilgan: «Innovatsiya – g'oya (fikir) yoki amallar tarzining (tizim, dastur, qurilma, jarayon, mahsulot yoki xizmat) qabul qilinishi bo'lib, qo'llashga qabul qilayotgan tashkilot uchun ular yangilik hisoblanadi»[23. c. 8.]. Mazkur yondashuvga ko'ra innovatsiya deb, korxona, tashkilot darajasida turli xil faoliyat sohasidagi istalgan o'zgarish tushuniladi. Bizning fikrimizcha, «innovatsiya» tushunchasining bunday

yondashuvini yetarlicha chegaralangan deb aytish mumkin. Shunday ekan, «innovatsiya» atamasini yoritib berish va baholash bo'yicha yagona uslubiy yondashuv va tamoyillarning mavjud emasligini ta'kidlash mumkin.

V.I.Guninning ishida innovatsion faoliyat o'z ichiga innovatsion jarayon sifatida aks etuvchi texnik, texnologik va tashkiliy-iqtisodiy yangiliklarni ishlab chiqish va amalda o'zlashtirishni olishi ta'kidlangan[24. 328 c]. Innovatsion jarayonlardan tashqari u innovatsion faoliyatga «marketing tadqiqotlari, tashkiliy, axborot, konsalting, ijtimoiy va boshqa xizmat turlari»ni ham kiritadi.

I.Ya.Lujinskiy va M.P.Pereverzev «innovatsion faoliyat»ni «ilmiy- texnik va investitsion faoliyatni bir-biriga qo'shib, integratsiyalashgan tushuncha sifatida» ta'riflaydi[25. 172 c.]. Bunda muallif «innovatsion faoliyat» tushunchasini qarab chiqishda yangi texnologiyalar va tovarlarni yaratish va foydalanishning barcha davrini qamrab olishini ta'kidlab o'tadi.

«Innovatsion faoliyat»ning mufassalroq ta'rifi respublikamiz va xalqaro me'yoriy-huquqiy hujjatlarida keltirilgan. Hozirgi vaqtda Iqtisodiy Hamkorlik va Rivojlanish Tashkiloti tomonidan fan, texnologiyalar va innovatsiyalarga tegishli ma'lumotlarni olish va tahlil qilish vazifalarini yechish maqsadida rahbariyat tomonidan «innovatsiya» tushunchasining mohiyati ishlab chiqilgan. Unga ko'ra, innovatsiya – bu bozorda joriy etilgan yangi yoki takomillashtirilgan mahsulot ko'rinishida olingan, amaliy faoliyatda foydalanilayotgan yangi yoki takomillashtirilgan texnologik jarayon yoxud ijtimoiy xizmatlarga yangicha yondashuv bo'yicha innovatsion faoliyatning yakuniy natijasidir[26].

O'zbekistonlik olimlardan X.M.Abdusattarovaning fikricha, «yangilik kiritish – bu biron-bir faoliyat sohasida uning samaradorligini oshirish bo'yicha fundamental va amaliy tadqiqotlarning rasmiylashtirilgan natijasidir»[27. B.10.].

F.B.Shakirovaning tadqiqot ishida «Innovatsiya – insonning aql- zakovati, ishlab chiqarish tajribasi negizida yaratilgan, ishlab chiqarishga tatbiq etilgan, ayni vaqtda, iqtisodiy-ijtimoiy samara keltirayotgani intellektual mulk ko'rinishidagi yangiliklar, ixtirolar, kashfiyotlar, g'oyalar va yangicha yondashuvlar majmuasidir»[28. B. 13-14.], degan mualliflik ta'rifi shakllantirilgan. Agar innovatsion g'oya yaratilsa-da, ishlab chiqarishga tatbiq etilmasa, o'zining iqtisodiy nafililigini isbotlamasa, innovatsiya hisoblanmaydi. Yaratilgan innovatsiyalar tijoratlashtirilib, amaliyotga tatbiq etilib, iqtisodiy-ijtimoiy samara bergandagina ularni innovatsiyalar deb, hisoblash mumkin. Ushbu ta'rif mazmuniga ko'ra, innovatsiyalar g'oyalar, ishlanma, kashfiyotlardan iborat bo'lmay, balki innovatsiyalar tarkibiga umumtaraqqiyotga xizmat qiluvchi ishlab chiqarishni tashkil etish, boshqarish va mulk obyektlarini samarali amalga oshirishga oid tashkiliy-boshqaruv tavsifidagi mutlaqo yangicha innovatsion yondashuv va tamoyillarni o'zida mujassam etadi.

A.J.Qaxxorovning yondashuviga ko'ra, marketingni iqtisodiy faoliyati sifatida olib qaralganda unda qo'llaniluvchi yangi vosita va usullar ham innovatsion faoliyat hisoblanadi. Shunga ko'ra, muallifning fikricha, «Innovatsion marketing – yangi g'oyalarni izlash, mahsulotlarni yaratish va amaldagi mahsulotni takomillashtirib borish hamda innovatsion texnologiyalar yordamida tijoratlashtirishga yo'naltirilgan faoliyat»[29. B.11], deb ta'rif berilgan.

G.B.Shanazarovanning yondashuviga ko'ra, innovatsion salohiyatni iqtisodiy salohiyatning eng muhim tarkibiy qismi sifatida ilmiy-texnik salohiyat tushunchasi bilan uzviy aloqador kategoriya ekanligini e'tirof etadi. Uning fikricha, «innovatsion salohiyat – xo'jalik

yurituvchi subyektning mansubligi, mulkchilik shakli, tashkiliy-huquqiy maqomi, o'lchamidan qat'iy nazar ixtiyoriy xo'jalik yurituvchi subyektning yangi ishlanmalarni ishlab chiqish, kashfiyot, ixtirolarni, foydali modellarni yaratish faoliyatida samarali qo'llash bo'yicha mavjud intellektual, moliyaviy, kadr, axborot, moddiy-texnik va boshqa resurslari hamda imkoniyatlari yig'indisidir»[30. B.11].

I.I.Ergashevning yondashuviga ko'ra, «innovatsiya – bu muayyan iqtisodiy, ijtimoiy, boshqaruv va boshqa turdagi samaralarni keltiradigan, amaliy faoliyatga joriy qilingan, mahsulotni yangicha hayotiy davrini amalga oshiruvchi jarayon sifatida bozorda realizatsiya qilinadigan, yangi iqtisodiy mahsulotda mujassamlashgan bilimlar o'zgarishining natijasi hisoblanadi»[31. B.25].

D.A.Raxmonov yangi g'oyalarni innovatsiyalar sifatida qabul qilish uchun innovatsiyaning o'lchov mezonini aniqlash va uni amalga oshirish muhim ahamiyatga ega, deb hisoblaydi. Bu albatta innovatsiyalarni hayotga tatbiq etish uchun iqtisodiy baholashga shart-sharoit yaratadi[32].

Yuqoridagilarni e'tiborga olgan holda «innovatsiya» kategoriyasining mohiyatini yoritishda, biz, uning asosiy xususiyatlariga e'tiborni qaratdik

- innovatsiya tushunchasi yangi mahsulotlar yoki xizmatlar, ularni ishlab chiqarish uslublari, tashkiliy, moliyaviy, ilmiy-tadqiqot va boshqa doiralardagi yangiliklarni joriy qilish, sarf-xarajatlarni tejash imkoniyatini yaratishni o'zida ifodalaydi;

- turli ko'rinishdagi innovatsiyalar uchun umumiy (bazisli, amaliyotga tatbiq etiluvchi, mahsulotni diversifikatsiyalash, yangi turdagi mahsulotlar va xizmatlar) bo'lgan ishlab chiqaruvchi uchun daromad keltirish va iste'molchilarga yangi mahsulotdan muvaffaqiyatli foydalanish bosqichini o'zida namoyon etadi. Mazkur bosqichsiz innovatsiya mavjud emas. Bu innovatsiya tushunchasining asosiy mazmunidir.

Ushbu xususiyatlar innovatsiyaning bevosita xossalari bo'lib, ularning yangiligi, ularni yangi ishlab chiqarishda qo'llay olinishi, iqtisodiy samara berishi va uning albatta, iste'molchilar talabiga javob bera olishidir.

Bizning fikrimizcha, innovatsiya tushunchasining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda uni quyidagicha talqin etamiz: «innovatsiya – bu yangi mahsulotlar yoki xizmatlar, ularni ishlab chiqarish uslublari, tashkiliy, moliyaviy, ilmiy-tadqiqot va boshqa doiralardagi yangiliklarni joriy qilish, sarf-xarajatlarni tejash imkoniyatini yaratish, mahsulotni yangicha hayotiy davrini amalga oshiruvchi jarayon sifatida bozorda realizatsiya qilish, ishlab chiqaruvchi uchun daromad keltirish va iste'molchilarga yangi mahsulotdan muvaffaqiyatli foydalanish bosqichini namoyon etuvchi faoliyat natijasidir».

Hozirgi vaqtda innovatsion faoliyat zamonaviy sanoat tarmoqlarining ajralmas qismi hisoblanadi. Shuning uchun birinchi navbatda innovatsion faoliyatni rivojlantirish bilan bog'liq masalalar paydo bo'ladi.

G.Pisano kompaniyalarda innovatsion strategiyalar va boshqa faoliyat o'rtasida kelishmovchilik sifatida innovatsion faoliyatni boshqarishning asosiy muammolari, ularni moliyalashtirish uchun innovatsion loyihalar o'rtasida ustuvorliklarni aniqlashning murakkabliklarini aniqlaydi. U ko'rsatilgan muammolarni hal qilish imkoniyati sifatida quyidagi funksional vositalarni ishlab chiqishni taklif etadi: «moliyaviy resurslarni taqsimlashning tashkiliy tarkibi va bajarilish tartibi, jarayonlar, innovatsion strategiyalar o'rtasida muvofiqlik va o'zaro aloqadorlikni ta'minlash; barqaror raqobat ustunligini

ta'minlashga yo'naltirilgan kompaniyalarning aniq maqsadlarining shakllanishi; bahoni shakllantirish bo'yicha rejalarni ishlab chiqish; turli ko'rinishdagi innovatsiyalarni tanlash va realizatsiya qilishning parallel bajarilish tartibini joriy qilish; turli xil innovatsion strategiyalar o'rtasida balansni topish»[34. P. 44-54.].

R.Foster va S.Kaplanlarning fikricha, innovatsion faoliyatning asosiy muammosi bo'lib, «innovatsiyalarni olishning muqobil yo'llari hisobi va strategik rejalashtirishga yondashuv o'zgarishini hisobga olgan holda hal etishni taklif etib, tashqi muhit shart-sharoitiga bog'liqligi» hisoblanadi[35. 378 c.].

Yuqorida keltirilgan fikrlarni jamlab aytish mumkinki, innovatsion faoliyat – innovatsion g'oya va ishlanmalarni tashkil etish, ishlab chiqarish sohasida ularning qo'llanilishi va amalga oshirilishini ta'minlovchi faoliyat.

V.P.Barancheev, N.P.Maslennikova, V.M.Mishinlarning nuqtai nazariga ko'ra, innovatsion faoliyatni boshqarishning xususiyatlari «bitta joyga to'plangan yuqori malakali mutaxassislarning oldingi bilimiga asoslangan holda yuzaga keladigan innovatsiyalar va innovatsion mahsulotlarni hayotiylik davri boshqarish obyekti bo'lib hisoblanadi»[36. 720 c.].

Ko'pchilik taniqli olimlar innovatsion faoliyatni amalga oshirish uchun eng qulay bo'lgan innovatsiyalarni paydo bo'lish tabiati va korxonalarni tashkil etish shakllarini yoritishga harakat qilganlar. Hozirgi vaqtda innovatsion jarayonlarni tavsiflovchi modellar ommalashgani quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- «texnologik turtki» modeli. Ushbu model uzoq davr mobaynida klassik hisoblanib, uni M.I.Tugan-Baranovskiy, Y.Shumpeter, G.Mensh kabi olimlar o'zlarining tadqiqotlarida rivojlantirdilar. Mazkur modelda innovatsiyalar manbai roliga fan va texnikaning yuqori darajadagi yutuqlari sifatida qaraladi. «Texnologik turtki» modeli bosqichlarning chiziqli va davriy ketma-ketligi shaklida namoyon bo'ladi. Bu model asosida ilmiy tadqiqot ishlanmalariga bog'liq chiziqli-ketma-ket jarayonlar olingan;

- «talabni chaqirish» modeli (market pull). Bu model tarafdorlari bo'lib, K.Frimen va D.Roman hisoblanadi. Ushbu model doirasida muvaffaqiyatli yangiliklar tijorati iste'molchilar talabiga fan sig'imi yuqori sanoat tarmoqlarining zamonaviy va mos ta'siri natijasida namoyon bo'ladi. Innovatsion jarayonlar asosi sifatida ilmiy tadqiqot konstruktorlik ishlanmalari yo'nalishini aniqlaydigan bozor talabini qarab chiqish hisoblanadi. Innovatsion jarayonlar tarkibi bosqichlarining ketma-ketligi chiziqli hisoblanadi;

- innovatsion faoliyatni biriktirish modeli (coupling). Uning asosida R.Rotuella, D.Moveri va boshqalarning ishlari yotadi. Ushbu model quyidagi tavsifdagi mavjud bosqichlarni o'ziga biriktiradi: ketma-ketlik, o'zaro munosabatlar, funksional alohidalik yangiliklar yaratish jarayonini chiziqli emasligini ko'rsatadi. Modelning asosida innovatsion faoliyatning resurslar sig'imi yuqori bo'lgan bosqichlari sifatida ishlanmalar va konstruksiyalar jarayonlari doirasida quriladi;

- innovatsion jarayonlarning integrallashgan modeli. Ushbu modelning asoschisi bo'lib, M.Aoki [37. C. 314-315.] hisoblanadi. U turli xil yo'nalishlarda ishlovchi bir guruh mutaxassislarning g'oyalari yaxlitligiga asoslanadi. Qulay yondashuv jarayonni tezlashtirishga asoslanadi. Shunday ekan, yangi tovarning bozorga kirishi ilmiy-tadqiqot, ishlab chiqarish, marketing, moliya va kompaniyalarning boshqa bo'limlarining uzviy hamkorligida eng samarali hisoblandi. Ushbu jarayonni nazorat qilish uchun tarmoqlararo ishchi guruh bo'lishi zarur;

- strategik tarmoqlar modelida innovatsion jarayonlar. Ushbu yo'nalish namoyondalari bo'lib, R.Kuper [38. P. 47-58.], K.Oppenlender [39. 176 c.] hisoblanadi. Oldingi modellardan farqi nafaqat funksional, balki institutsional yoki tarmoq tavsifiga ega. Model yakuniy maqsadi innovatsiya hisoblangan tashqi agentliklar (ta'minotchi, iste'molchi, raqobatchilar) bilan o'zaro ta'siri qarab chiqiladi.

Fan sig'imi yuqori tarmoqlarning shakllanish xususiyatlari tahliliga ko'plab asarlar bag'ishlangan, biroq ushbu ishlarning tahlili shuni ko'rsatmoqdaki, ularda fan sig'imi yuqori tarmoqlarni identifikatsiyalash (aynan o'xshatish)ni nazarda tutuvchi yagona metodologiya mavjud emas. Bunda fan sig'imi yuqori tarmoqlarga tegishli mezonlarni asosiy yo'nalishlarini aniqlash mumkin.

Shunday yo'nalishlardan biri ilmiy tadqiqot va konstruktorlik ishlanmalariga xarajatlar nisbati va muvofiq mahsulotlar ishlab chiqarish hajmi bo'yicha fan sig'imi yuqori tarmoqlar bilan bog'liqlikda aloqadordir. Shunday ekan, A.Ye.Varshavskiyning fikricha, fan sig'imi yuqori tarmoqlarga tegishli hisoblandi, agarda «tarmoq faoliyatining natijaviy ko'rsatkichiga ilmiy tadqiqot va konstruktorlik ishlanmalariga xarajatlar nisbati sifatida hisoblangan fan sig'imini ifodalovchi ko'rsatkich umumiy darajada sanoat uchun o'ziga xoslikni yoki o'rtachani oshiradi»[40 C.60-69.]. Fan sig'imi yuqori tarmoqlarga tegishlilik mezonini shakllanishida I.E.Frolov ushbu tarmoqlarga «muvofiq mahsulot ishlab chiqarish hajmiga ilmiy tadqiqot va konstruktorlik ishlanmalariga xarajatlar nisbati rivojlangan mamlakatlarning qayta ishlash sanoatida o'rtacha jahon ko'rsatkichini 1,2-1,5 martaga oshiradi va 3,5-4,5 %ni tashkil etadi»[41].

Fan sig'imi yuqori tarmoqlar tasnifining yana bir yo'nalishi bo'lib, korxonalarda kadrlar tavsifini baholash hisoblanadi. Shunga ko'ra, V.L.Makarov, A.Ye.Varshavskiy va L.A.Fedorovalarning fikricha, fan sig'imi yuqori tarmoqlar quyidagi munosabatlar asosida aniqlanadi:

«tarmoq personalining sanoat ishlab chiqarishiga xizmat ko'rsatuvchi ilmiy faoliyatda band bo'lganlar soni; ilmiy-tadqiqot va konstruktorlik ishlanmalariga yo'naltirilgan sanoat ishlab chiqarish personaliga, tarmoqning asosiy ishlab chiqarish fondlariga xarajatlar»[42. C. 146.].

Xulosa.

Bugungi kunda yuqori texnologiyalar bilan bog'liq iqtisodiy faoliyat turlari qatoriga quyidagilar kiradi: elektronika va radioelektronika sanoati, ofis uskunalari hamda hisoblash texnikasini ishlab chiqarish, nazorat va hisoblash asboblari, farmatsevtika mahsulotlari hamda tibbiyot jihozlari ishlab chiqarishi, shuningdek, uchish qurilmalari yaratish.

Bilimga asoslangan yangi iqtisodiyotni shakllantirishga katta ta'sir ko'rsatadigan va xizmatlar ishlab chiqarishda fan sig'imi yuqori bo'lgan iqtisodiy faoliyat yo'nalishlari esa quyidagilardan iborat: ta'lim sohasi, sog'liqni saqlash tizimi, ilmiy tadqiqotlar va innovatsion ishlanmalar.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия [Текст] / Й.Шумпетер: пер. с англ.; предисл. В.С. Автономова. - М.: ЭКСМО, 2007. - 864 с.
2. Кондратьев Н.Д. Проблемы экономической динамики. – М.: Экономика, 1989.

3. Mensh G. Stalemate in technology: innovation overcome the depression. – Cambridge (Massachusetts, USA), 1979.
4. Менш Г. Базисные инновации и инновации совершенствования [Текст] / Г. Менш // Журнал экономики предприятия. – 1972. - № 42. - С. 291-297.
5. Менш Г. Технологический пат: инновации преодолевают депрессию [Текст] / Г.Менш. – М.: Экономика, 2001. – 211 с.
6. Нельсон Р., Уинтер С. Эволюционная теория экономических изменений. – М.: Дело, 2002.
7. Санто Б. Инновация как средство экономического развития: учебник [Текст] / Б.Санто: пер. с венгер. -М.: Прогресс, 2005. – 376 с.
8. Саудер У.Е., Нашар А.С. Руководство по наилучшим методам трансфера технологий // Управление инновациями. – М.: Дело-лтд, 1995.
9. Друкер П. Бизнес и инновации[Текст] / П. Друкер: пер. с англ. – М.: Вильямс, 2007. - 350 с.
10. Друкер П.Энциклопедия менеджмента [Текст] / П. Друкер. - М.: Вильямс, 2004. - 432 с.
11. Друкер П. Бизнес и инновации [Текст] / П. Друкер: пер. с англ. – М.: Вильямс, 2007. – 350 с.
12. Твисс Б.Управление нововведениями [Текст] / Б. Твисс. – М.: Экономика, 2009. – 272 с.
13. Кристенсен К. / Решение проблемы инноваций в бизнесе. Как создать растущий бизнес и успешно поддерживать его рост [Текст] / Кристенсен К., Рейнор М. - М.: Альпина Паблишер, 2014. - 290 с.
14. Кристенсен К.Дилемма инноватора [Текст] / К. Кристенсен: пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2012. – 239 с.
15. Фатхутдинов Р.А. Инновационный менеджмент. 6-е изд., испр. и доп. [Текст] / Р.А. Фатхутдинов. - СПб.: 2011. - 448 с.
16. Туккель И.Л.Управление инновационными проектами: учебник [Текст] / И.Л. Туккель, А.В. Сурина, Н.Б. Культин, под ред. И.Л. Туккеля. – СПб.: БХВ-Петербург, 2011. - 416 с.
17. Оголева Л.Н. Инновационный менеджмент: учеб. пособие [Текст] / Л.Н. Оголева - М.: Инфра-М, 2010. - 238 с.
18. Бездудный Ф.Ф. Сущность понятия инновация и его классификация [Текст] / Ф.Ф. Бездудный, Г.А. Смирнова, О.Д. Нечаева // Инновации. - 1998. - № 2-3. - С. 3-13.
19. Цыцарова Н.М. / Инновационный менеджмент: учебное пособие [Текст] / сост. Н.М.Цыцарова. – Ульяновск: УлГТУ, 2009. – 195 с.
20. Балабанов И.Т. Инновационный менеджмент. [Текст] / И.Т. Балабанов. – СПб.: Питер, 2001. – 304 с.
21. Завлин Г.Ш. Инновации в рыночной экономике // Гуманитарные науки. 1997, №3. с. 4-5.
22. Преобразование научно-инновационной сферы в регионе: понятийный аппарат / РАН. Институт социально-экономических проблем, Сер. Теория и практика управлений научно-инновационной сферой в регионе / Под. ред. А.Е.Когута. – СПб., 1995, с. 6-8.
23. Гурков И.Б. Инновационное развитие и конкурентоспособность. Очерки развития российских предприятий. – М.: ТЕИС, 2003. с. 8.
24. Управление инновациями: 17-модульная программа для менеджеров. Управление развитием организации. Модуль 7 [Текст] / Гунин В. И. [и др.]. – Москва: ИНФРА-М, 1999. – 328 с.

25. Лужинский, И. Я. / Инновационный менеджмент в малом бизнесе / И.Я.Лужинский, М. П. Переверзев, под ред. М.П. Переверзева. – Тула: Изд-во ТГПУ им. Л.Н.Толстого,1998. - 172 с.
26. Proposed Standard Practice for Surveys of Research and Experimental Development.Frascati Manual [Text]. Sixth edition. – OECD, 2002.
27. Абдусаттарова Х.М. Инновация стратегияси. Ўқув қўлланма - Т.: ТДИУ, 2011. 10-бет.
28. Шакирова Ф.Б. «Инновацион ривожланиш негизида барқарор иқтисодий ўсиш механизмини такомиллаштириш». Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси Автореферати. – Т.: 2018 й. 13-14-бетлар.
29. Қаххоров А.Ж. “Ўзбекистон автомобиль транспорти тизимида инновацион маркетинг фаолиятини такомиллаштириш”. Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси Автореферати. – Т.: 2018 й. 11-бет.
30. Шаназарова Г.Б. «Саноат корхоналарида инновацион салоҳиятни бошқариш механизмларини такомиллаштириш». Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси Автореферати. – Т.: 2018 й. 11-бет.
31. Эргашев И.И. Хизмат кўрсатиш инновацион-инвестицион жараёнларни ривожлантириш ва самарадорлигини ошириш // Дисс. иқт. фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD). – Самарқанд: СамИСИ, 2018. 25-б.
32. Рахмонов Д.А. «Инновация: моҳияти ва уни молиялаштириш асослари» // «Халқаро молия ва ҳисоб» илмий электрон журнали. № 1, февраль, 2019 йил.
33. Вульфен Г. Запускаем инновации. Иллюстрированный путеводитель по методике FORTH [Текст] / Г. Вульфен: пер. с англ. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2014. - 256 с.
34. Pisano G.P.You need an innovation strategy [Text] // Harvard business rev. – Boston, 2015. – Vol. 93, N 6. – P. 44-54.
35. Фостер Р./Созидательное разрушение: Почему компании, «построенные навечно», показывают не лучшие результаты и что надо сделать, чтобы поднять их эффективность [Текст] / Фостер Р., Каплан. – М.: «Альпина Бизнес Букс» 2005 г. – 378 с.
36. Мишин В.М. Управление инновациями: учебник [Текст]/ В.М.Мишин, Н.П.Масленникова, В.П.Баранчеев. – М.: Юрайт, 2014. – 720 с.
37. Аоки М. Фирма в японской экономике. Информация, стимулирование и заключение сделок в японской экономике [Текст] / М. Аоки: пер. с англ. - СПб., 1995. - С. 314-315.
38. Cooper R.G.Maximizing Productivity in Product Innovation [Text] / R.G.Cooper, S.J.Edgett // Research Technology Management. - 2008. - March-April. - P. 47-58.
39. Оппенлендер К. Технический прогресс: воздействие, оценки, результаты [Текст] / К. Оппенлендер: пер. с англ. –М.: Экономика, 1981. - 176 с.
40. Варшавский А.Е.Наукоемкие отрасли и высокие технологии: определение, показатели, техническая политика, удельный вес в структуре экономики России [Текст] / А.Е.Варшавский // Экономическая наука современной России. - 2000. - №2. - С.60-69.
41. Фролов И.Э.Потенциал развития наукоемкого, высокотехнологичного сектора российской промышленности [Текст] / И.Э.Фролов // Проблемы прогнозирования. - 2004. - №1.
42. Варшавский А.Е.Наукоемкие отрасли и высокие технологии: определение, показатели, техническая политика, удельный вес в структуре экономики России [Текст] / А.Е.Варшавский // Экономическая наука современной России. - 2000. - №2. - С. 146.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/6 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).